

Центральноукраїнський національний технічний університет

Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної роботи

Андрій КИРИЧЕНКО

“29” серпня 2025 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПИСЕМНІСТЬ ЯК СКЛADOVA МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Ступінь вищої освіти	Магістр
Галузь знань	В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки»
Спеціальність	В9 «Історія та археологія»
Освітня програма	ОНП «Історія матеріальної культури та експертиза об’єктів історичної спадщини»
Факультет	Економічний

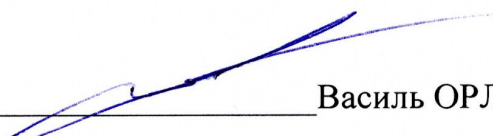
2025 – 2026 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни **«Писемність як складова матеріальної культури»**: для здобувачів другого освітнього рівня «магістр» спеціальності В9 «Історія та археологія».

Укладач: Микола Ніколаєв, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи, доктор історичних наук.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи. Протокол №1 від «29» серпня 2025 року.

Завідувач кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи:
д.і.н., проф.

Василь ОРЛИК

Декан економічного факультету:
д.е.н., проф.

Наталія ШАЛІМОВА

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Галузь знань: В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки	Професійної підготовки	
Загальна кількість годин – 90	Спеціальність: В9 Історія та археологія	Рік підготовки:	
	Освітня програма: Історія матеріальної культури та експертиза об'єктів історичної спадщини	1-й	
		Семестр:	
		1-й	
Тижневих годин навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3,6	Освітній рівень: Другий (магістерський)	Лекції (год.)	
		16	2
		Семінарські (год)	
		16	2
		Самостійна робота (год.)	
		58	86
		Вид контролю:	
		залік	

Мова навчання: **українська**

2. Мета і завдання дисципліни

Мета викладання дисципліни – формування стійкої системи знань про писемність як одну з фундаментальних складових матеріальної культури впродовж тривалого історичного періоду: від античності до нового часу.

Писемність розглядається не лише як інструмент комунікації чи збереження інформації, але і як культурна практика, тісно пов'язана з соціальними, політичними, релігійними та економічними процесами. Особливу увагу приділено письмовій спадщині України, зокрема, Північного Причорномор'я – регіону, де збереглися численні пам'ятки грецьких полісів (Ольвія, Пантикапей, Херсонес, Тіра тощо), а також джерела середньовічного та ранньомодерного періодів (візантійські написи, кириличні рукописи, друковані книги). У курсі також розглядаються інші великі писемні традиції – Давній Єгипет (ієрогліфи), Межиріччя (клинопис), християнський Схід і Захід (латинські, грецькі, сирійські рукописи), ісламський світ (арабська каліграфія), а також новочасні європейські друковані джерела. Письмові джерела — від офіційних написів до побутових графіті — є цінними свідченнями життя суспільства. Вивчення писемності дозволяє не лише реконструювати інтелектуальне і культурне життя його творців, а й зрозуміти способи фіксації та трансляції знань у просторі та часі. Семінарські, практичні заняття передбачають вивчення методів дослідження, інтерпретації, реконструкції писемних джерел через призму археології, епіграфіки, палеографії, хронології, нумізматики, просопографії, філології, історії культури та соціальної історії. У викладанні дисципліни головний акцент зроблено на практичний розбір та аналіз писемних пам'яток, широкому застосуванню нових інструментів дослідження.

Завдання вивчення дисципліни:

- ознайомити студентів з основними типами писемних пам'яток (епіграфічні, папірусні, графіті, остракони тощо).
- сформуванню уявлення про писемність як компонент матеріальної культури, а не лише джерело текстової інформації.
- вивчити техніки та матеріали письма (інструменти, носії, технології написання).
- розглянути функціональні аспекти письма в суспільстві (адміністративна, сакральна, приватна, художня та інші сфери застосування).
- проаналізувати географічне та хронологічне поширення різних форм писемності, з особливою увагою до території України.
- навчити аналізувати й інтерпретувати писемні пам'ятки з використанням методів археології, епіграфіки, палеографії, кодикології та цифрових гуманітарних інструментів: читання, транскрипція, опис, інтерпретація.
- сформуванню критичний підхід до писемних джерел як до матеріальних об'єктів, що мають контекст існування, збереження й археологічного виявлення.
- залучити студентів до аналізу конкретних пам'яток, їх класифікації та датування.
- сформуванню вміння застосовувати міждисциплінарний підхід у вивченні писемності (зокрема залучення історії мистецтва, релігієзнавства, філології та соціальної історії, археології, культурології).
- сприяти формуванню самостійного дослідницького мислення, зокрема при підготовці презентацій, рецензій, міні-досліджень.

Вивчення курсу спрямоване на формування таких компетентностей:

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та/або інноваційного характеру в сфері історії та археології.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та компетентності синтезу.

ЗК05. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

ЗК08. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальні компетентності (СК)

СК01. Здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію.

СК02. Здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук.

СК06. Здатність здійснювати експертний аналіз в предметній області.

СК08. Здатність працювати в міжнародному контексті і реалізовувати спільні проекти у сфері історії та/або археології з європейськими та євроатлантичними інституціями.

СК09. Здатність використовувати сучасні цифрові інструменти і технології для проведення досліджень та професійної діяльності у сфері історії та археології

СК10. Усвідомлення принципів академічної доброчесності та норм професійної етики.

СК11. Здатність планувати і виконувати наукові дослідження в галузі історії та археології.

СК12. Здатність використовувати набуті знання в ході професійної діяльності та експертного консультування з актуальних проблем історії матеріальної культури та експертизи об'єктів історико-культурної спадщини.

Програмні результати навчання (ПРН)

ПРН01. Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.

ПРН02. Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології.

ПРН04. Застосовувати у професійній діяльності у сфері історії та археології сучасні цифрові інструменти і технології для пошуку, збереження і оброблення інформації, у тому числі для виконання наукових досліджень і реалізації освітніх та інноваційних проектів.

ПРН05. Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері історії та археології, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.

ПРН06. Здійснювати експертизу пам'яток історії, археології та культури з метою їх охорони та можливого подальшого використання.

ПРН08. Розширювати актуалізовану джерельну базу за рахунок введення до наукового обігу архівних джерел, опрацювання фондів музеїв, участі у наукових й археологічних експедиціях тощо.

ПРН10. Узагальнювати результати власних наукових досліджень і презентувати їх у доповідях, публікаціях державною та іноземною мовами із дотриманням принципів академічної доброчесно та професійної етики.

ПРН12. Здійснювати професійну діяльність та експертне консультування з актуальних проблем історії матеріальної культури та експертизи об'єктів історико-культурної спадщини.

Компетентності, направлені на досягнення глобальних Цілей сталого розвитку до 2030 року:

Зміст навчальної дисципліни «Писемність як складова матеріальної культури» інтегрує такі Цілі сталого розвитку та сприяє отриманню компетентностей та результатів навчання, які дозволять магістру в майбутньому ефективно працювати в напрямку розв'язання таких глобальних та національних завдань:

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх. Завдання 4.4 – До 2030 року істотно збільшити число молодих і дорослих людей, які володіють затребуваними навичками, у тому числі професійно-технічними, для працевлаштування, отримання гідної роботи та занять підприємницькою діяльністю; 4.7. – До 2030 року забезпечити, щоб усі учні здобували знання і навички, необхідні для сприяння сталому розвитку, у т.ч. шляхом навчання з питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток.

Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям. Завдання 9.5. – Активізувати наукові дослідження, нарощувати технологічний потенціал промислових секторів у всіх країнах, особливо країнах, що розвиваються, у т.ч. шляхом стимулювання до 2030 року інноваційної діяльності та значного збільшення кількості працівників у сфері ДіР у розрахунку на 1 млн осіб, а також державних і приватних витрат на ДіР.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєздатності й екологічної стійкості міст і населених пунктів. Завдання 11.4. – Активізувати зусилля із захисту та збереження всесвітньої культурної і природної спадщини.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ВИТОКИ ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ПИСЕМНОСТІ

Тема 1. Вступ до курсу. Писемність у системі матеріальної культури: теоретичні підходи та методологія дослідження

1. Поняття писемності як елемента матеріальної культури.
2. Теорії матеріальності письма (materiality of writing).

3. Види писемності (формальна/неформальна, сакральна/профанна, офіційна/приватна).
4. Методологія дослідження писемних артефактів: міждисциплінарний підхід (епіграфіка, папірологія, археологія, просопографія, ономастика, філологія, соціальна історія).
5. Типи носіїв та способи їх збереження.

Тема 2. Виникнення писемності в Егейському світі: лінійне письмо А і В

1. Лінійне письмо А (крито-мікенська доба): знахідки, декодування, нерозшифрованість.
2. Лінійне письмо В: розшифрування Майклом Вентрісом, зміст табличок, адміністративна функція.
3. Писемність як інструмент обліку, влади і храмової централізації.
4. Археологічні контексти знахідок (Кнос, Пілос, Мікени).
5. Питання грамотності у мікенському суспільстві.

Тема 3. Темні віки та поява грецького алфавіту

1. Фінікійський вплив і запозичення знаків.
2. Алфавіт як технологічний прорив: введення голосних.
3. Регіональні варіанти (альфа-варіанти, іонічна система).
4. Найдавніші написи: Діпілонський напис, Кубок з Пітекаус.
5. Питання призначення ранніх написів – ігрові, посвятні, маркувальні.

Тема 4. Матеріали для письма: від античності до раннього нового часу

1. Камінь як «публічний» носій (офіційні декрети, закони).
2. Кераміка: графіті, дипінті, маркування, ярлики.
3. Метал: прокляття на свинцевих табличках, посвяти.
4. Папірус і пергамент: привнесення з Єгипту, функції, вразливість до клімату.
5. Вибір носія залежно від функції тексту (зберігання, демонстрація, тимчасове використання).

Тема 5. Написання й читання: інструменти письма та грамотність

1. Інструменти письма: стилос і таблички з воском, кисті, пера, різці, чорнила.
2. Техніка написання на різних матеріалах.
3. Поняття грамотності в античності та середньовіччі: функціональна, елітна, масова.
4. Соціальні виміри грамотності: жінки, раби, ремісники, еліти.
5. Грамотність як соціальна практика.

Тема 6. Епіграфіка як джерело: види написів, функції, стиль у трьох епохах

1. Поняття та предмет епіграфіки.
2. Типологія написів: публічні, приватні, сакральні, комерційні тощо.

3. Основні риси стилю написів: мова, формули, структура, орфографія.
4. Епіграфіка як історичне джерело. Палеографія. Реконструкція написів.
5. Інтерпретація написів. Ономастика та просопографія у написах. Написи на предметах. Написи на монетах.
6. Датування написів: різновиди, точність, проблеми.

Тема 7. Публічні написи в політії: декрети, закони, присвятні й почесні написи

1. Декрети народних зборів, закони, постанови буле.
2. Характеристика публічного простору написів: агора, акрополь, будівлі.
3. Почесні написи: стратеги, благодійники, союзники.
4. Присвятні написи: релігія як частина політичного ландшафту.
5. Писемність як частина інституційної пам'яті.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ПИСЕМНІСТЬ У ПОВСЯКДЕННІ, ОСВІТІ ТА КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ

Тема 8. Сакральна писемність: культові тексти та простір

1. Написи на храмових спорудах, жертовниках, статуях, індульгенція.
2. Культові формули та присвятні тексти.
3. Тексти проклять (katadesmoi) – жанр, форма, носії (свинець, глиняні таблички). Магічні формули, ритуальні інструкції.
4. Релігійна писемність як “персональна” комунікація з божественним.

Тема 9. Поховальна писемність як культурна репрезентація

1. Хронологія розвитку надгробних написів: архаїка – еллінізм, середні віки.
2. Стандартизовані формули (ім'я, демотикон, професія, вік, рід).
3. Гендерні особливості: як зображували жінок, дітей, воїнів.
4. Зв'язок тексту та іконографії (рельєф, сцени прощання, хатні сцени).
5. Поховальні написи як «мовлення» для живих: суспільна пам'ять, епітафії, моральні сентенції.
6. Поховальні написи як просопографічна та ономастична основа.

Тема 10. Графіті та повсякденна писемність

1. Визначення графіті та дипінті. Різниця в техніці і хронології.
2. Зміст графіті: імена власників, короткі побажання, любовні записи, нецензурна лексика.
3. Написи на амфорах, посуді, черепках (остраках), теракотових виробах.
4. Функції маркування: імена виробників та володарів, ярлики, товарні підписи.
5. Графіті як джерело народної мови і світогляду «звичайних» людей.

Тема 11. Архіви, документи та офіційна документація

1. Архів у давньогрецькому світі.
2. Зміст архівів: договори, постанови, реєстри, листування, фінансові записи.

3. Матеріали: камінь, папірус, таблички.
4. Організація офіційного документообігу: писарі, архіваріуси, контроль за доступом.
5. Адміністративна писемність як гарантія прозорості та підзвітності.

Тема 12. Освіта та навчання письму

1. Освітні інституції.
2. Підручники, вправи, зошити (папірусні та воскові таблички).
3. Уроки каліграфії, вивчення алфавіту, копіювання.
4. Доступність освіти в різні часи: діти громадян, жінки, чужинці.
5. Писемність як частина морального й культурного виховання.

Тема 13. Літературна писемність: трансформації жанрів

1. Гомерівське питання: усна поезія та її фіксація письмом.
2. Поетичні твори: епос, лірика, драма – роль письма у створенні і збереженні тексту.
3. Поява історіографії: Геродот, Фулідід і письмове представлення минулого.
4. Театральні тексти: переписування, архівування, постановки.
5. Проблема авторства і текстуальності в епоху переходу до письмової культури.
6. Вплив матеріальної форми на літературу. Сучасна віртуальна писемність: скорочення та сленг, емодзі та GIF-анімації, мемо-культура, короткі формати.

Тема 14. Писемна культура Афін та її спадкоємці

1. Особливості афінського “публічного” письма: декрети, судові промови, графіті.
2. Роль писарів і нотаріусів у функціонуванні демократії.
3. Писемність у судочинстві: документи, свідчення, пам’ятки.
4. Приватна документація: заповіти, боргові розписки, листи.
5. Публічне письмо як механізм легітимації політичної влади.

Тема 15. Еліністична та середньовічна трансформація письма

1. Поширення грецької мови та алфавіту в еліністичних царствах.
2. Бібліотеки: Александрійська, Пергамська, бібліотека в Афінах.
3. Стандартизація, канонізація, редагування текстів.
4. Виникнення наукової писемності: каталоги, схолії, коментарі.
5. Книжковий ринок, професія книжника, приватне читання.

Тема 16. Археологія та цифрові методи вивчення писемності

1. Археологічні знахідки останніх десятиліть: нові написи, нові читання.
2. Корпуси написів: IG (Inscriptiones Graecae), SEG, Epigraphic Database Heidelberg.
3. Методи оцифрування, 3D-сканування, фотограмметрія.
4. Цифрові інструменти: EpiDoc, Trismegistos, Pythia (AI-розпізнавання).
5. Виклики збереження, реконструкції, доступу до текстів.

4. Структура навчальної дисципліни

Назва теми	Кількість годин				Кількість годин			
	Денна				Заочна			
	Усього	в т.ч.			Усього	в т.ч.		
		л	п	с.р.		л	п	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Модуль 1. Витоки та соціальні функції писемності								
Тема 1. Вступ до курсу. Писемність у системі матеріальної культури: теоретичні підходи та методологія дослідження	5	1	1	3	6		1	5
Тема 2. Виникнення писемності в Егейському світі: лінійне письмо А і В	5	1	1	3	7	1		6
Тема 3. Темні віки та поява грецького алфавіту	5	1	1	3	6			6
Тема 4. Матеріали для письма: від античності до раннього нового часу	5	1	1	3	5			5
Тема 5. Написання й читання: інструменти письма та грамотність	5	1	1	3	5			5
Тема 6. Епіграфіка як джерело: види написів, функції, стиль у трьох епохах	8	1	1	6	6			6
Тема 7. Публічні написи в політії: декрети, закони, присвятні й почесні написи	6	1	1	4	5			5
Модуль 2. Писемність у повсякденні, освіті та культурній спадщині								
Тема 8. Сакральна писемність: культові тексти та простір	6	1	1	4	5			5
Тема 9. Поховальна писемність як культурна репрезентація	6	1	1	4	5			5
Тема 10. Графіті та повсякденна писемність	6	1	1	4	5			5
Тема 11. Архіви, документи та офіційна документація	5	1	1	3	6			6
Тема 12. Освіта та навчання письму	5	1	1	3	5			5
Тема 13. Літературна писемність: трансформації жанрів	5	1	1	3	5			5
Тема 14. Писемна культура Афін та її спадкоємці	5	1	1	3	6			6
Тема 15. Елліністична та середньовічна трансформація письма	5	1	1	3	7	1		6

Тема 16. Підсумкове заняття. Археологія та цифрові методи вивчення писемності	8	1	1	6	6		1	5
Усього	90	16	16	58	90	2	2	86

5. Теми практичних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1.	Тема 1. Вступ до курсу. Писемність у системі матеріальної культури: теоретичні підходи та методологія дослідження	1	1
2.	Тема 2. Виникнення писемності в Егейському світі: лінійне письмо А і В	1	
3.	Тема 3. Темні віки та поява грецького алфавіту	1	
4.	Тема 4. Матеріали для письма: від античності до раннього нового часу	1	
5.	Тема 5. Написання й читання: інструменти письма та грамотність	1	
6.	Тема 6. Епіграфіка як джерело: види написів, функції, стиль у трьох епохах	1	
7.	Тема 7. Публічні написи в політії: декрети, закони, присвятні й почесні написи	1	
8.	Тема 8. Сакральна писемність: культові тексти та простір	1	
9.	Тема 9. Поховальна писемність як культурна репрезентація	1	
10.	Тема 10. Графіті та повсякденна писемність	1	
11.	Тема 11. Архіви, документи та офіційна документація	1	
12.	Тема 12. Освіта та навчання письму	1	
13.	Тема 13. Літературна писемність: трансформації жанрів	1	
14.	Тема 14. Писемна культура Афін та її спадкоємці	1	
15.	Тема 15. Елліністична та середньовічна трансформація письма	1	
16.	Тема 16. Підсумкове заняття. Археологія та цифрові методи вивчення писемності	1	1
	Разом	16	2

6. Самостійна робота

Для опанування матеріалу дисципліни «Писемність як складова матеріальної культури» окрім лекційних, практичних занять, тобто аудиторної роботи, значну увагу необхідно приділяти самостійній роботі.

Основні види самостійної роботи здобувачів вищої освіти:

1. Вивчення додаткової літератури.
2. Робота з довідковими матеріалами.
3. Підготовка до практичних занять.
4. Підготовка до проміжного й підсумкового контролю.
5. Опрацювання окремих розділів програми, які не розглядаються під час аудиторних занять.

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна

1.	Тема 1. Вступ до курсу. Писемність у системі матеріальної культури: теоретичні підходи та методологія дослідження	3	5
2.	Тема 2. Виникнення писемності в Егейському світі: лінійне письмо А і В	3	6
3.	Тема 3. Темні віки та поява грецького алфавіту	3	6
4.	Тема 4. Матеріали для письма: від античності до раннього нового часу	3	5
5.	Тема 5. Написання й читання: інструменти письма та грамотність	3	5
6.	Тема 6. Епіграфіка як джерело: види написів, функції, стиль у трьох епохах	6	6
7.	Тема 7. Публічні написи в політії: декрети, закони, присвятні й почесні написи	4	5
8.	Тема 8. Сакральна писемність: культові тексти та простір	4	5
9.	Тема 9. Поховальна писемність як культурна репрезентація	4	5
10.	Тема 10. Графіті та повсякденна писемність	4	5
11.	Тема 11. Архіви, документи та офіційна документація	3	5
12.	Тема 12. Освіта та навчання письму	3	6
13.	Тема 13. Літературна писемність: трансформації жанрів	3	5
14.	Тема 14. Писемна культура Афін та її спадкоємці	3	5
15.	Тема 15. Елліністична та середньовічна трансформація письма	3	6
16.	Тема 16. Підсумкове заняття. Археологія та цифрові методи вивчення писемності	6	6
	Разом	58	86

7. Індивідуальні завдання

Індивідуальна робота здобувачів вищої освіти є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для реалізації творчих можливостей здобувачів вищої освіти через індивідуально-спрямований розвиток їхніх здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність.

Індивідуальні завдання виконуються здобувачем вищої освіти самостійно і не входять у його тижневе аудиторне навантаження. Викладач контролює виконання індивідуального завдання на консультаціях, графік яких складається на кафедрі і затверджується завідувачем кафедри.

До індивідуальних завдань можна віднести наступні види навчальної діяльності: написання рефератів, виконання проблемно-пошукових завдань, підготовка до виступів на конференціях, участь в олімпіадах тощо.

7.1. Орієнтовна тематика рефератів

1. Походження систем письма: від піктограм до алфавіту.
2. Грецький алфавіт: еволюція, адаптації та вплив на інші писемні системи.
3. Писемність у сакральному просторі: функції культових написів у язичницьких і християнських традиціях.
4. Графіті як джерело повсякденної історії: від Помпеїв до середньовічних паломницьких написів.
5. Мовна політика й багатомовність у прикордонних регіонах: від грецьких колоній до середньовічних міст
6. Писемність як інструмент влади: від афінських декретів до імператорських булл.

7.Формування писемних канонів: епіграфічні стилі, шкільні тексти, літургійна практика.

8.Публічне слово: написи як форма комунікації з громадою в античності й новий час.

9.Культові тексти та молитви: епіграфічні свідчення з античних і християнських центрів Причорномор'я.

10. Епіграфічні свідчення соціальної стратифікації: титули, статус, професії.

11. Еволюція письма в еллінізмі та пізній античності: нові функції та носії.

12. Топографія письма: де і як розміщувалися написи в міському просторі.

13. Приватна писемність: прокльони, посвячення, епітафії в різних культурах.

14. Навчання письму: археологія письмових дощечок і підручників.

15. Жінки та писемність: що кажуть джерела?

16. Мовне різноманіття та епіграфіка: грецька, латинська, східні мови в Причорномор'ї.

17. Проблема фальсифікацій: як визначити автентичність напису?

18. Консервація та інтерпретація написів: виклики часу і методи збереження.

19. Античні, середньовічні й новочасні писемні пам'ятки в музеях України.

20. Документація написів: від епіграфічного зошита до цифрових корпусів.

21. Берестяні грамоти: російський міф чи реальність.

22. Індульгенції.

8. Методи навчання

При вивченні навчальної дисципліни використовуються наступні методи навчання:

словесні (розповідь, пояснення, лекція та її різновиди);

наочні (показ та його різновиди: ілюстрування, демонстрування);

практичні (завдання);

методи контролю та самоконтролю (побіжне усне опитування, практичні роботи, письмові роботи, тести).

8.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

1. Словесні методи навчання: бесіда, пояснення, розповідь, ознайомча лекція, лекція з елементами дискусії.

2. Робота з навчальним посібником тощо.

3. Наочні методи навчання: метод ілюстрування, метод демонстрування, спостереження.

4. Практичні методи навчання: практичні заняття у вигляді презентацій ідей, робота в Інтернет мережі; схем-опор, тез, карти.

8.2. Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1. Методи формування пізнавальних інтересів (метод створення ситуації новизни навчального матеріалу, дискусії, диспути тощо).

2. Методи стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні.

8.3. Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності: метод усного опитування, письмовий контроль, тестові методи перевірки знань, програмований контроль, залік, іспит тощо.

Методи контролю. На різноманітних етапах навчання використовуються різноманітні види контролю: попередній, поточний, тематичний, підсумковий, а також форми його організації.

Попередній контроль спрямований на виявлення знань, умінь і навичок студентів з предмету чи розділу, який буде вивчатися.

Поточний контроль здійснюється в повсякденній роботі з метою перевірки засвоєння попереднього матеріалу і виявлення прогалин у знаннях студентів.

Тематичний контроль здійснюється періодично, після вивчення нової теми чи нового розділу і має на меті систематизацію знань здобувачів вищої освіти.

Підсумковий контроль проводиться в кінці семестру, навчального року тощо.

За формами контроль поділяється на **індивідуальний, груповий і фронтальний**.

У навчальному процесі в різноманітних поєднаннях використовуються методи **усного, письмового, практичного, машинного контролю і самоконтролю** студентів.

Усне опитування здійснюється в індивідуальній і фронтальній формах.

Мета **усного індивідуального контролю** – виявлення вчителем знань, умінь і навичок окремих студентів. **Усний фронтальний контроль** (опитування) вимагає серії логічно пов'язаних між собою питань за невеликим обсягом матеріалу.

Письмовий контроль буває індивідуальним, коли окремим студентам пропонуються контрольні роботи.

Методи самоконтролю. Суттєвою особливістю сучасного етапу удосконалення самоконтролю за ступенем засвоєння навчального матеріалу, уміння самостійно знаходити допущені помилки, неточності, а також способу усунення виявлених недоліків.

9. Критерії та засоби оцінювання

Види контролю: поточний, рубіжний та підсумковий.

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів, усне опитування, письмовий контроль, тестовий контроль.

Форма підсумкового контролю: 1 семестр (осінній) – залік.

Рейтинг студента із засвоєння дисципліни визначається за 100 бальною системою, у тому числі: перший рубіжний контроль – 50 балів, другий рубіжний контроль – 50 балів.

Семестровий залік полягає в оцінці рівня засвоєння здобувачем вищої освіти навчального матеріалу на лекційних, практичних, семінарських або лабораторних заняттях і виконання індивідуальних завдань за стобальною та

дворівневою («зараховано», «не зараховано») та шкалою ЄКТС результатів навчання.

Критерії оцінки заліку:

«зараховано» – студент має стійкі знання про основні поняття дисципліни, може сформулювати взаємозв'язки між поняттями.

«незараховано» – студент має значні пропуски в знаннях, не може сформулювати взаємозв'язку між поняттями, що вивчаються в курсі, не має уявлення про більшість основних понять дисципліни, що вивчається.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання знань і вмінь здобувачів визначені Положенням про організацію освітнього процесу в ЦНТУ <http://surl.li/ezlqfq>

10. Методичне забезпечення.

Включає навчально-методичний комплекс з дисципліни, рекомендована обов'язкова та додаткова література, конспект лекцій, методичні рекомендації до виконання практичних робіт. Наповнення відповідного розділу в системі Moodle.

11. Рекомендовані джерела та література

Базова

Античність: епіграфіка, алфавіт, письмова практика

1. Bodel, J. (Ed.). (2001). Epigraphic evidence: Ancient history from inscriptions. Routledge.
2. Harris, W. V. (1989). Ancient literacy. Harvard University Press.
3. Immerwahr, H. R. (1990). Attic script: A survey. Oxford University Press.
4. Jeffery, L. H. (1990). The local scripts of archaic Greece: A study of the origin of the Greek alphabet and its development from the eighth to the fifth centuries B.C. Oxford University Press.
5. Powell, B. B. (1991). Homer and the origin of the Greek alphabet. Cambridge University Press.
6. Threatte, L. (1980–1996). The grammar of Attic inscriptions (2 vols.). De Gruyter.

7. Woodhead, A. G. (1981). The study of Greek inscriptions. Cambridge University Press.

Середньовічна писемність і рукописна культура

8. Bischoff, B. (1990). Latin palaeography: Antiquity and the Middle Ages. Cambridge University Press.

9. Brown, M. (1994). Understanding illuminated manuscripts: A guide to technical terms. Getty Publications.

10. Clemens, R., & Graham, T. (2007). Introduction to manuscript studies. Cornell University Press.

11. Derolez, A. (2003). The palaeography of Gothic manuscript books. Cambridge University Press.

12. Parkes, M. B. (2008). Their hands before our eyes: A closer look at scribes. Ashgate.

Новий час: друк, пергамент і папір, трансформації

13. Eisenstein, E. (2022). The printing revolution in early modern Europe (2nd ed.). Cambridge University Press.

14. Febvre, L., & Martin, H.-J. (2010). The coming of the book: The impact of printing, 1450–1800. Verso.

15. Gaskell, P. (2009). A new introduction to bibliography. Oak Knoll Press.

16. Johns, A. (1998). The nature of the book: Print and knowledge in the making. University of Chicago Press.

17. Krummel, D. W. (1999). A history of publishing in the Western world. Scarecrow Press.

Цифрові гуманітарні підходи та інструменти

1. Flanders, J., & Jannidis, F. (Eds.). (2021). The shape of data in the digital humanities: Modeling texts and text-based resources. Routledge.

2. Robinson, P., & Pierazzo, E. (Eds.). (2016). Digital scholarly editing: Theories, practices, methods. Open Book Publishers.

3. Terras, M., Nyhan, J., & Vanhoutte, E. (Eds.). (2013). Defining digital humanities. Routledge.

Додаткова

4. Dana M., Dana D., Nikolaev M. (2024) Three texts on lead from Olbia du Pont: New curse formulas, prosopographical cross-references and economic aspects / *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*.

5. Ніколаєв М. (2023) Монетні легенди як дзеркало Ольвійської палеографії *The Ukrainian Numismatic Annual*. 7. 25–39.

6. Ніколаєв М., Л. Циганенко Л. (2023) Новий напис на свинцевій пластині з Ольвії як історичне джерело / *Рукописна та книжкова спадщина України*. 30. 181–199.

7. Nikolaev M., Tsyganenko (2022) The Magical Spell from Olbia with “Author's Signature”/ *Revista Arheologica* 18, 2, 47–54.

8. Nikolaev M. (2022). The Interpretation of the Magical Inscription DefOlb 24 with the Encoded Text // *STRATUM PLUS*. 6, 269–276.

9. Dana, M., Dana, D., Nikolaev, M. (2022). Raretés onomastiques et recoupements prosopographiques. Réédition d'une défixion opisthographe d'olbia du pont // *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, (223), 83–92.

10. Nikolaev, N. (2019). Prosopographical Reconstruction of the Reduced and

Fragmented Names of Historical Persons (on the Example of Olbia) // *Eminak*, 149–157.

11. Nikolaev N. (2022). The Interpretation of the Magical Inscription DefOlb 24 with the Encoded Text // *STRATUM PLUS*. 6, 269–276.

12. Ніколаєв М. (2024). Реальні та цифрові епіграфічні джерела Ольвії. «*Scientific Bulletin of Izmail State University of Humanities*», № 65, 2024.

13. Ніколаєв М. (2019). Ономастика та просопографія у відновленні монетних монограм (на прикладі Ольвії IV ст. до н. е. *The Ukrainian Numismatic Annual*. 3.

14. Завдання та індикатори досягнення цілей сталого розвитку в Україні на період до 2030 року <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ind.80/bookmtd-goalsalbum110pagesok-3.pdf>

15. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

16. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти: Лист від 23.10.2018 р. №1/9-650 Міністерство освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>

Інформаційні ресурси

17. Написи Північного Причорномор'я – <https://iospe.kcl.ac.uk/index-uk.html>

18. The Packard Humanities Institute (PHI Greek Inscriptions) – <http://epigraphy.packhum.org>

19. Epigraphic Database Heidelberg (EDH) – <https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/>

20. EAGLE (Europeana network of Ancient Greek and Latin Epigraphy) – <https://www.eagle-network.eu/>